

تأثیر حجاب برای ارتقاء سلامت روانی

حورا عطائی فر^۱

ندا محمد داوغلی^۲

چکیده

حجاب همان پوشش اسلامی به معنای پوشانیدن تمامی بدن و برجستگی‌های آن به جز گردی صورت و دست‌ها از میچ به پایین، توأم با رفتار و گفتاری است که منجر به خودنمایی و جلب نظر نامحرم نگردد. از آن جا که رعایت حجاب می‌تواند خطر آزار و اذیت زنان را کاهش دهد، روح و روان زنان محجبه نیز آرام و آسوده خواهد بود. حجاب باعث بهبود عزت نفس زنان و به عنوان نمادی از تعهد عمل می‌کند. بنابراین هدف از مقاله حاضر بررسی مسأله حجاب و ابعاد سلامت روانشناسی و علوم تربیتی آن می‌باشد. روش تحقیق در مقاله حاضر به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد. پس نتایج تحقیق حاکی از این مطلب است که اگر معنای هر نوع پوشش و مانع از وصول به گناه را حجاب بنامیم، حجاب می‌تواند اقسام متفاوتی داشته باشد؛ از جمله حجاب ذهنی، فکری و روحی. علاوه بر این، در قرآن از انواع دیگر حجاب که در رفتار خارجی انسان تجلی می‌کند، نام برده شده است؛ مثل حجاب و پوشش در نگاه، که به مردان و زنان، در مواجهه با نامحرم توصیه شده است.

کلید واژگان: حجاب، روانشناسی، علوم تربیتی

۱. بیان مسئله

هر جامعه‌ای برای تحقق یک زندگی توأم با امنیت و آرامش رفتارهایی را به عنوان ارزش‌های مورد احترام به رسمیت می‌شناسد و هرگونه تعدی به این رفتارها مستحق واکنش می‌داند. در این میان زنان به دلیل نقش برجسته‌ای که در پیشبرد اهداف جامعه دارند و با توجه به شرایط روانی و جسمی خاص که از آن برخوردارند، نیاز به امنیت در آنان بیشتر احساس می‌شود. یکی از مؤلفه‌هایی که در تحقق امنیت به ویژه در جوامع اسلامی مورد اهمیت است موضوع حجاب است.

حجاب یکی از نیازهای حقیقی در زمینه‌های تربیتی، دینی، اخلاقی و فرهنگی است. هرچه الگوهای حجاب و عفاف مراتب برتر و بالاتری داشته باشند، تأثیر بیشتری بر معنویت و دینداری فرد و جامعه خواهند گذاشت و

^۱ - فارغ التحصیل سطح دو مدرسه علمیه فاطمیه (س) مشگین شهر - اردبیل - دبیر گروه فدک
^۲ - فارغ التحصیل سطح دو مدرسه علمیه فاطمیه (س) مشگین شهر - اردبیل - اعضای گروه فدک

هرچه حجاب فردی و اجتماعی، متعالی باشد، تقدس و حرمت اخلاقی و رشد و تعالی جامعه اسلامی بیشتر خواهد بود (حسن زاده، ۱۴۰۱: ۱). بنابراین حجاب از مهم‌ترین مسائل بانوان در سطح ملی و بین‌المللی (شجریان، ۱۴۰۱: ۱۲۵) و نیز یکی از راه‌های حفظ عفت و پاکدامنی (سراقی و خزائی، ۱۳۹۷: ۱۳۹) و همچنین جزء منافع ارزشی و اعتقادی جامعه است، به همین دلیل لازم است از آن مراقبت شود (محمودی و بابائی، ۱۳۹۸: ۲۵۸). همانطور که رعایت حجاب به عنوان امری ضروری مفید است، عدم رعایت آن نیز پیامدهای منفی را به همراه دارد و باعث ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی و فردی می‌شود (سائد عثمان و تشکری، ۱۳۹۹: ۱۰).

به‌طور خلاصه هدف از مقاله بررسی نقش حجاب در سلامت روانشناسی و علوم تربیتی و نیز بررسی اهمیت و ضرورت حجاب می‌باشد. بنابراین پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است که حجاب چگونه و از چه راهی می‌تواند در سلامت روانشناسی و علوم تربیتی مؤثر باشد؟ نهایتاً برای پاسخ به این سؤال ابتدا به بررسی مفاهیم کاربردی و تبیین آنها پرداخته و سپس ارتباط بین سلامت و حجاب آشکار و در نهایت به چگونگی نقش حجاب در سلامت روانشناختی و علوم تربیتی خواهیم پرداخت.

۲. پیشینه تحقیق

آثار متعددی در رابطه با حجاب و ابعاد سلامت آن وجود دارد که نشان از اهمیت این موارد داشته است. در این میان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مهدی شجریان (۱۴۰۱)، در مقاله ای با عنوان «فلسفه‌های حجاب و عدالت جنسیتی» چنین بیان می‌دارد که مهار آتش شهوت، استحکام پیوند خانوادگی، استواری جامعه، ارزش و احترام زن، فراهم آوردن زمینه برای حضور زن در جامعه و مانند آن، اموری هستند که در نگاه مشهور، فلسفه حجاب محسوب شده‌اند.

زاهدیان و ارحامی (۱۳۹۹)، در مقاله خود تحت عنوان «بررسی جایگاه حجاب در حقوق بشر از دیدگاه نظریه جهانشمولی و نسبی‌گرایی» با توجه به اهمیت و حساسیت جایگاه حجاب در حقوق بین‌الملل، این موضوع را از دو دیدگاه جهانشمولی و نسبی‌گرایی مورد مطالعه قرار داده و کشورهای سلطه‌گر غربی را در تغییر الگوی حجاب کشورهای اسلامی مؤثر دانسته‌اند.

سراقی و خزائی (۱۳۹۷)، در مقاله «بررسی دیدگاه‌های تفسیری آیات حجاب و مجرمانه بودن عدم رعایت حجاب شرعی» در ارتباط با حجاب و جرم‌انگاری عدم رعایت حجاب شرعی با استناد به مبانی قرآنی و روایات

سخن گفته و عنوان مجرمانه بودن بدحجابی و بی‌حجابی (عدم رعایت پوشش شرعی) را با بهره‌گیری از دیدگاه‌های مفسران و فقیهان و قاعده «لکل ذنب حد» تأکید و اثبات کرده است.

سلگی و نبوی (۱۳۹۶)، در مقاله ای تحت عنوان «تاثیر حجاب بر سلامت معنوی زن و خانواده» به رابطه میان سلامت معنوی زن و مسأله حجاب پرداخته‌اند و حجاب را به عنوان سد و حفاظی برای زن دانسته‌اند که زن در سایه آن از هر ذلت و تحقیری در امان می‌ماند. از طرفی اظهار داشته‌اند که حجاب و نقش آن در استحکام پیوند خانوادگی از جمله اهداف متعالی اسلام است که بایستی در کانون خانواده به این امر توجه جدی مبذول گردد.

مهریزی (۱۳۸۵)، در کتابش تحت عنوان «آسیب‌شناسی حجاب» مسئله حجاب و پوشش را که از مسلمات شریعت اسلامی است، آسیب‌شناسی کرده، ایرادها و اشکال‌هایی را که از زاویه‌های گوناگون بر آن وارد آمده، در یک سازمان منطقی، مورد تأمل و نقد قرار داده است و براین اساس تمامی پرسش‌ها و ایرادها را در دو بخش مطرح کرده که بخش اول مربوط به «شبهات، درباره دینی بودن حجاب» و بخش دوم مربوط به «شبهات، درباره حجاب دینی» می‌باشد.

از آنجایی که پژوهش‌های موجود در این رابطه بیشتر به مفهوم شناسی و بررسی دیدگاه‌های تفسیری پرداخته و در برخی از آنها به فلسفه و جایگاه حجاب پرداخته شده، ولی در رابطه با ابعاد سلامت آن سخنی به میان نیامده است و این نقطه تمیز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین می‌باشد. چرا که ما در این مقاله به بررسی حجاب به عنوان راهبردی برای رسیدن به سلامت روانشناسی و علوم تربیتی که موضوعی نو بوده و تا کنون پژوهشی در این باره صورت نگرفته، خواهیم پرداخت.

۳. مفهوم شناسی

۳_۱ حجاب

«حجاب» مصدر از ریشه (ح ج ب) و به معنای در پرده کردن و بازداشتن از درآمدن (دهخدا، ۱۳۷۷: ۸۶۹۸) و پرده، ستر، روبند و نقابی است که زنان چهره خود را بدان می‌پوشانند (معین، ۱۳۸۶: ۹۶۵). ابن‌منظور نیز در لسان العرب، حجاب را به معنای «ستر» دانسته و گفته است: «حجاب به معنای ستر و پوشش، چیزی است که میان دو شیء «حائل» می‌شود (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۲۹۸). بر اساس آنچه امروزه در میان مسلمانان فارسی زبان به کار می‌رود، مراد از حجاب، «پوشش اسلامی» است (شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۷: ۴۰۲) و مراد از پوشش اسلامی زن، به عنوان یکی از احکام وجوبی اسلام، این است که زن، هنگام معاشرت با مردان بدن خود را

بپوشاند و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد (مهدیزاده، ۱۳۸۱: ۱۶). بنابراین حجاب به معنای پوشش اسلامی بانوان دارای دو بعد ایجابی و سلبی است که بعد ایجابی آن وجوب پوشش بدن و بعد سلبی آن حرام بودن خودنمایی به نامحرم است و این دو باید در کنار یکدیگر باشند تا حجاب اسلامی محقق شود (انتصارفومنی، ۱۳۹۳: ۸).

۳_۲ روانشناسی

[۱]

اصطلاح «روانشناسی» را برای نخستین بار لایبنیتز فیلسوف مشهور آلمانی در آثار خود به کار برد و سپس یکی از مریدان او به نام ولف این کلمه را در قرن یازدهم رایج ساخت (منصور، ۱۳۸۱: ۱۵).

روانشناسی دانش تحقیق و توصیف دقیق نفسانیات و یافتن قوانین آنها است و به عبارت دیگر تحقیق در اینکه مواد معلومات ذهن چه هستند و چگونه تحصیل و نگاه‌داری می‌شوند و به چه نحو با یکدیگر آمیختگی پیدا می‌کنند و استعداد‌های نفسانی کدامند و چه آثار شگفتی دارند و لذت و الم و محبت و نفرت از کجا ریشه می‌گیرند (معین، ۱۳۸۶: ۱۱۸۵). دهخدا آورده است که: روانشناسی عبارت است از تحقیق و مطالعه در حیات نفسانی و اعمال و رفتار انسان در احوال و اوضاع مختلف آن (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸: ۱۲۲۹۳). روانشناسی که معادل انگلیسی آن Psychology است از دو کلمه «روان» و «شناسی» تشکیل شده که هر کدام از آنها معانی واضحی دارند. کلمه «روان» اشاره به بعد روحی روانی انسان و اهمیت آن دارد، از طرفی کلمه «شناسی» هم به راه‌های مطالعه و شناخت «روان» اشاره دارد (<https://www.wikiravan.com/blog>).

۳_۳ علوم تربیتی

علوم تربیتی یکی از رشته‌های علوم انسانی و مجموعه‌ای از دانش‌های به هم پیوسته است که به بررسی مبانی، اصول، اهداف، روش‌ها و حل زمینه‌ها و عوامل تعلیم و تربیت می‌پردازد و از روش عقلی و بحث‌های فلسفی در تعلیم و تربیت و نیز روش‌های علمی و یافته‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و... در مباحث نظری و کاربرد سود می‌برد (<http://www.otmb.blogfa.com/post/31>).

۴. ضرورت انجام پژوهش

در اهمیت و ضرورت انجام پژوهش همین بس که حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه ای (مدظله العالی) فرموده اند: «حجاب یک ضرورت شریعتی است؛ شریعت است؛ ضرورت شرعی است؛ یعنی هیچ تردیدی در وجوب حجاب وجود ندارد؛ این را همه باید بدانند» (بیانات معظم له، ۱۳۹۱/۱۰/۱۷) و نیز در جای دیگری فرموده‌اند: «حجاب مایه تشخص و آزادی زن است؛ برخلاف تبلیغات ابلهانه و ظاهر بینانه‌ی مادی گرایان، مایه‌ی اسارت زن نیست» (بیانات معظم له، ۱۳۹۱/۲/۲۳)، اینها خود نشان از اهمیت موضوع داشته و ضرورت این نوشتار را طلب میکند. از طرفی می‌توان گفت که دشمن به دنبال اغتشاشات اخیر و در راستای رسیدن به منافع خود، چون به هیچ طریقی نتوانسته است کشور را به زانو درآورد، دست به دامان ابزارهای نوین شده است، چنانچه حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) می‌فرمایند: «شما ببینید الان چقدر خرج می‌کنند و زحمت می‌کشند، برای این که حجاب را در دنیا از بین ببرند؛ کشورهایی که خودشان را مهد آزادی هم می‌دانند، می‌بینید که چه می‌کنند برای مبارزه ی با حجاب» (بیانات معظم له، ۱۳۸۳/۷/۱۴)، دشمن در تلاش است هویت اسلامی و ایرانی را از زن مسلمان بگیرد و جایگزین های غیر متعارف را تحمیل کند. دشمن بدین وسیله می‌خواهد افکار و اعتقادات ما را هدف قرار داده و بدین وسیله به هدف خود دست یابد. بنابراین ضرورت امر، اقتضای پژوهش در این مسئله می باشد.

حجاب و ابعاد سلامت در علم روانشناسی

بدون شک حجاب و پوشش در سلامت روح و روان تاثیر بسزایی داشته و انسان را از مفاسد ناشی از بی‌حجابی در امان نگه می‌دارد، رعایت عفاف و حجاب که از دستورات الهی است برای تمامی افراد بشر دارای آثار مهم و مثبتی است که سلامتی روان تنها بخشی از آن است و در پژوهش حاضر به برخی از این آثار اشاره شده است:

ارزشمند بودن

یکی دیگر از ثمرات حجاب برای زن گران‌بها تر شدن او برای مرد، و در نتیجه به وجود آمدن عشق است که لذت‌بخش‌ترین عواطف انسانی است. نیاز به دوست داشته شدن و محبوب دیگران واقع شدن، یکی از نیازهای مهم هر انسان است. میزان این نیاز در زنان بیشتر از مردان است؛ زیرا موجودیت روانی و شخصیتی زن به این شکل است که مورد توجه و محبت دیگران واقع شود، به طوری که اگر این جایگاه را نداشته باشد امید خود را در زندگی از دست می‌دهد. آنان زمانی می‌توانند این نیاز را در خود تأمین کنند که ارزش واقعی خود را به عنوان انسان از دست ندهند (گرامی، عزیزی، ۱۳۹۶: ۵). بدحجابی ارزش حقیقی زن را از بین می‌برد و

دیگر پایبندی به حجاب با تصور از خود رابطه دارد و افرادی که تصور از خود بهتری دارند، سلامت روانی بیشتری دارند (زارعی، مرادیانی، هراتیان، ۱۳۹۳: ۸۹).

وضعیت مطلوب جامعه

وضعیت مطلوب جامعه در نظامی دینی این گونه قابل توصیف خواهد بود که افراد در آن اعم از زن و مرد پایبند به حجاب باشند و زنان آن پایبند به حجاب با باورمندی به دین یا باورمندی به ارزش‌های اخلاقی و یا الزام به رعایت ضوابط قانونی باشند تا سلامت و امنیت و تعالی فرد، خانواده و اجتماع در سطح خرد و کلان آن تضمین گردد (قوی، امیرلو، ۱۳۹۹: ۲۹). حفظ غریزه خودنمایی در زنان در همان چارچوبی که اسلام معین کرده است، می‌تواند گاهی مؤثر در جهت مبارزه با مفاسد اخلاقی و خواهش‌های نفسانی در جامعه باشد و به همان نسبت مقدمات برای رشد و پرورش فضایل اخلاقی در جامعه فراهم شود. بنابراین حجاب عامل مؤثری در کنترل غریزه خودنمایی زنان است و در نتیجه وسیله مهمی در جهت کاهش مفاسد اخلاقی در جامعه به شمار می‌آید (غیرتمند، مختاری، عسگری، ۱۳۹۳: ۳).

پیشنهادهای

در راستای بیان راهکارهای گسترش حجاب و عفاف می‌توان سه بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی را مورد بررسی قرار داد و موارد زیر را به کار بست:

۱. اولین گام در مسیر ترویج فرهنگ حجاب، تقویت اعتقادات دینی در بین افراد و بخصوص بانوان است.
۲. ارتباط و انس با قرآن و عمل به آموزه‌های دینی که در آیات و روایات به آن اشاره شده است.
۳. صمیمیت بین والدین و فرزندان که در این صورت والدین با معرفی الگوهای نمونه آنها را در این مسیر هدایت می‌کنند.
۴. آموزش و پرورش نیز می‌تواند با تدوین کتاب‌هایی با عنوان حجاب و عفاف و همچنین بکارگیری مربیان متدین سهم بزرگی را در این مقوله ایفا کند.
۵. البته نباید در این راستا نقش صدا و سیما را نادیده گرفت. چرا که با به تصویر کشیده شدن زنان محجبه‌ی موفق و ساخت برنامه‌های مرتبط، سوق به سمت حجاب قطعا بیشتر خواهد شد.

نتیجه گیری

پژوهش و تحقیقات فراوانی در مورد حجاب و مسائل مرتبط با آن انجام شده اما پژوهش حاضر، به منظور تبیین ابعاد سلامت روانشناسی و علوم تربیتی حجاب انجام شد و ثابت شد که بین حجاب و سلامت، رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به اختشاشات اخیر و بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش و تحقیقات، میزان گرایش به حجاب و رعایت پوشش اسلامی از وضعیت چندان مطلوبی برخوردار نمی‌باشد، که همین امر ضرورت حرکت به سمت مداخلات پیشگیرانه توأم با تبیین ابعاد سلامت روانشناسی و علوم تربیتی را دو چندان می‌کند. بنابر تحقیقات انجام شده حجاب به عنوان یکی از برجسته‌ترین نشانه هویت اسلامی، موجب ارزشمند بودن افراد و مخصوصاً زنان و استحکام خانوادگی آنان میشود که این نیز در نهایت منجر به رسیدن به امنیت و آرامش است. پژوهش‌ها نشان داد که زنان با حجاب و محجبه در مقایسه با زنان بی‌حجاب و کم‌حجاب در مسائلی مانند تربیت فرزندان دینی، حفظ سلامت و حیات و نیز وضعیت مطلوب جامعه از قدرت بیشتری برخوردارند. در این نوشتار سعی کردیم تا با نگاهی اجمالی سلامت حجاب را در دو بعد «روانشناسی» و «علوم تربیتی» مورد بحث و بررسی قرار دهیم. سخن آخر این که حجاب تأثیرات مثبتی بر سلامت جامعه و افراد دارد و در سایه حجاب است که انسان به امنیت و آرامش دست پیدا می‌کند.

منابع

۱. -ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ ه ق، لسان العرب، چ ۳، ج ۱، ص ۲۹۸
۲. -احمد پور، علی. رضائی شریف، علی. ۱۴۰۱، بررسی رابطه باورهای دینی و استفاده از شبکه های اجتماعی بر التزام به حجاب اسلامی، سال ۱۲، ش ۴، ص ۱۰
۳. -اکبری، محمدرضا، ۱۳۸۰، حجاب در عصر ما، ص ۸۹
۴. -اکبری، محمد حسین، ۱۳۸۰، حجاب در عصر ما، ص ۹۰

۵. -انتصار فومنی، غلامحسین، کاوندی، سحر، کمالی، نقی، ۱۳۹۳، مقایسه مسئولیت اجتماعی و سلامت روانی زنان با حجاب و بدحجاب، سال ۷، ش ۲۶، ص ۸
۶. -انتصار فومنی، غلامحسین. کاوندی، سحر. کمال، نقی، انتصار فومنی، منصور. انتصار فومنی، فاطمه، ۱۳۹۳، مقایسه مصونیت اجتماعی و سلامت روانی زنان با حجاب و بدحجاب، سال ۷، ش ۲۶، ص ۱۴
۷. -حسن زاده، محمدجواد، ۱۴۰۱، عفاف و حجاب از منظر اسلام و روانشناسی
۸. -دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغتنامه دهخدا، ج ۶، چ ۲، ص ۸۶۹۹
۹. -رهنما، اکبر. علی اکبر زاده آرانی، زهرا. خواری آرانی، مجید، ۱۳۹۴، بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی، جایگاه آثار و جلوه های تربیتی آن، سال ۶، ش ۲۲
۱۰. -زارعی توپخانه، محمد، مرادیانی گیزه رود، خدیجه، هراتیان، عباسعلی، ۱۳۹۳، رابطه بین متغیرهای پایبندی به حجاب (تصور از خود و سلامت روان) سال ۷، ش ۱۳، ص ۸۹
۱۱. -زاهدیان، محمدحسین. صدری ارحامی، محمد. ۱۳۹۹، بررسی جایگاه حجاب در حقوق بشر از دیدگاه نظریه جهان شمولی و نسبی گرایی، سال ۱۵، شماره ۵۲
۱۲. -سالاری فر، محمدرضا، ۱۳۹۶، مبانی روانشناختی حجاب و عفاف با تاکید بر متون اسلامی، سال ۱۱ ش ۲۱، ص ۹۶
۱۳. -سراقی، بهروز. خزائی، میثم. ۱۳۹۷، بررسی دیدگاه های تفسیری آیات حجاب و مجرمانه بودن عدم رعایت حجاب شرعی، دوره ۴، شماره ۲
۱۴. -سلگی، مریم. نبوی، زهره السادات، ۱۳۹۶، تاثیر حجاب بر سلامت معنوی زن و خانواده، دوره ۰، شماره ۲
۱۵. -شجریان، مهدی، ۱۴۰۱، فلسفه های حجاب و عدالت جنسیتی، سال ۱۰، شماره ۱
۱۶. -صادقیان، الهام. ساجدی، علی محمد، ۱۳۹۴، فلسفه حجاب و عفاف در اسلام و رابطه آن با سلامت روان در زندگی فردی و اجتماعی، سال ۰، ش ۲
۱۷. -صفرزاده، سحر، ۱۳۸۸، نقش حجاب زنان در سلامت روانی اجتماعی و راههای مقابله ای با فرهنگ بدحجابی، دوره ۱، ش ۲، ص ۶۴

- ۱۸- صفرزاده، سحر، ۱۳۸۸، نقش حجاب زنان در سلامت روانی اجتماعی و راهکارهای مقابله با فرهنگ بدحجابی، دوره ۱، ش ۲، ص ۶۵
- ۱۹- عظیمیان، مریم. بهشتی، سعید، ۱۳۸۸، بررسی فلسفه و قلمرو حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن، سال ۴، ش ۸، ص ۸۴
- ۲۰- علاءالدین، محمدرضا، ۱۳۹۳، نقش عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان از منظر قرآن کریم و کلام شهیدان، ش ۴۶، ص ۱۴۵
- ۲۱- غیرتمند، سعید. مختاری، نادر. عسگری، محمد علی، ۱۳۹۳، آثار فردی و اجتماعی حجاب و نقش آن در امنیت اجتماعی زنان، ش ۱۰۳
- ۲۲- غیرتمند، سعید. مختاری، نادر. عسگری، محمد علی، ۱۳۹۳، آثار فردی و اجتماعی حجاب و نقش آن در امنیت اجتماعی زنان، ش ۱۰۳، ص ۹۹
- ۲۳- فاضلیان، پوراندخت، ۱۳۸۹، بررسی رابطه نوع حجاب و میزان امنیت اجتماعی در بین زنان شهر تهران، سال اول، ش ۲، ص ۸۰
- ۲۴- قزلباش، سیمین، ۱۳۹۹، حجاب از نظر قرآن کریم، ش ۵۰، ضمیمه ش ۲، ص ۲۰۶
- ۲۵- قلیزاده، معصومه، ۱۳۹۳، ماهیت روانشناسی
- ۲۶- قوی، نیره، امیرلو، معصومه، ۱۳۹۹، وضعیت شناسی عفاف و حجاب در جمهوری اسلامی، سال ۹، ش ۳۲، ص ۲۹
- ۲۷- گرامی، شیرین. عزیزی، مهناز. ۱۳۹۶، رابطه حجاب زنان با سلامت روانی خانواده و جامعه، ص ۵
- ۲۸- مهدی زاده، حسین، ۱۳۸۱، حجاب شناسی (چالش ها و کاوش های جدید)، چ ۱، ص ۱۶
- ۲۹- مهریزی، مهدی، ۱۳۸۵، آسیب شناسی حجاب
- ۳۰- معین، محمد، ۱۳۸۱، فرهنگ فارسی معین، جلد ۱، چ ۲، ص ۹۶۵
- ۳۱- معین، محمد، ۱۳۸۶، فرهنگ فارسی معین، چ ۲، ص ۱۱۸۵
- ۳۲- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، ج ۱۷، چ ۳۲، ص ۴۰۲
- ۳۳- منصور، محمود، ۱۳۸۱، روانشناسی ژنتیک، چ ۳، ص ۱۵

۳۴. مولایی پاره، برزو. سعیدی اصل، قدرت الله. سعیدی اصل، رضوان. ۱۴۰۱، فلسفه

حجاب و نقش تربیتی آن در دین اسلام، سال ۶، ش ۸۷، ص ۶

۳۵. ناصری، محدثه، ۱۳۹۹، حجاب و عفاف، سلامت روان و امنیت اجتماعی، سال ۱۳،

ش ۴۶

۳۶. هادیان رسنائی، الهه، ۱۳۹۶، آسیب شناسی عوامل موثر بر تربیت دینی دختران،

سال ۸، ش ۲، ص ۳۵

—